

Julförberedelser.

Julgrisen slaktades ett stycke före jul, och skulle gärna svartkorv(blodkorv) gömmas till jul förutom skinka, isterband(uttal:-baüng), rebbaspjäll, sylta, 2 à 3 sorter, å lutfisken och gröten förstås, vilket allt man då - liksom ännu i dag förresten - gjorde sitt bästa att konsumera. Äppel göndes om möjligt också till jul ävensom hasselnötter, vilka senare man hade dubbel glädje av: dels att äta, dels leka med(gäta nõtå=gissa nötter eller "boby"). Korn mältades och d^uicka bryggdes av kvinnorna, vilket skulle vara starkt och gott, så att det blev skum(fra eller pate) på'et. Till malningen av maltet kommo de gamla handkvarnan gärna till heders. Det blev så lagom fint eller grovt, vilket man ville. I mitt hem fanns en dyl. och den fick gå både för ställets eget malt och för grannars, som ej hade hand-

kvarn.

På en del ställen, bl.a. i mitt hem finhackades granris och ströddes på golvet, som finskurades först. Tidigare hade halm använts, som föräldrarna talade om, d.v.s. i deras barndom och ännu tidigare.

Juladuk sattes i taket (innerstaket eller panelen förstås) och fästades så där en 20 till 30 cm. från kanten, så att en ram eller bård bildades och som således hängde nedåt liksom från ett fyrkantigt bord. Den placerades vanligtvis främst i stugan över slagbordet, som var till finnandes i så gott som varenda stuga. I mitten av juladuken hängdes julakronan (några sade krunan). Den tillverkades på olika sätt. Vanligast så, att man tog en större rund potatis eller mindre kålrot, genom vilken stacks en ståltråd. I ena ändan bildades en krok för upphängningen, i den andra en "knorr", som hindrade potatisen(rovan) att falla av. I denna sattes sedan runtom ett antal pinnar - 2 à 3 rader - och på spetsarna av dessa färggranna äpplen. Om potatisen, pinnarna och ståltråden lite färggrannat papper och kronan var färdig. Ibland tillverkades kronan mera solitt av någon snickare, men principen var densamma. Potatisen(rovan) var då ersatt av en svarvad eller åttakantig kula och så pinnat iborrade. Ibland återigen var den mera ett ståltrådsarbete det hela men även då äpplen på utstående ståltrådsändar.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

2

Julpyntning.

Juladuk.

Julakrona.

Julaträ. 3.

2893

3

Ibland hade man även julaträ men kanske ej så allmänt. Det var en fot av en avskuren trädstam, alltså rund, en "trilla" eller diskus med ett hål i. I detta en 4 à 6-kantig stamme, i denna återigen iborrade pinnar (lika många rader som stammen hade kanter), på pinnarnas spetsar samt i toppen även här de grannast möjliga äpplen. Det hela "förgyllt" med färggrannt papper, och träet var färdigt. Någon gjorde kanske foten mera omständligt (ett kors) men i övrigt detsamma och en "trilla" gjorde tjänst i de flesta fall bland vanligt enkelt folk, då detta kunde göras av vem som helst.

Bonader var, praktiskt taget, bortlagda, då jag började minnas. Man hade ju nu tapeter i stället. Nya tapeter till jul förekom däremot rätt ofta. I mina föräldrars barndom återigen voro ju bonader allmänna, och de berättade, hur man var uppe klockan 3 julaftons morgon för att bl.a. "pinna opp" bonaderna.

Bonader.

Kreaturen under julen.

Ett allmänt känt och gängse förhållande var att kreaturen skulle ha bättre foder julafton. Tidigt julaf-
tons morgon skulle de också ha salt. Togo de inte emot själva,
stoppade man saltet i mulen på dem. Detta om saltet gäller morfars
och farmors tid. Senare började ju kreaturen att få salt mera
regelbundet.

Julbloss

eller "tannar" voro tämligen vanliga i min barndom (dock ej så allmänna som någon generation tidigare). Jag minnes sålunda en julotta med fem dylika "tannar" eller bloss i en vacker rad och med en hel skara folk i dess sällskap ensamt på vår väg. De gjordes av kådiga furustickor, ombundna med björkvidjor och en $4\frac{1}{2}$ till 6 alnar långa, diametern omkring 4 tum.

Jon.
Kinnaröds ad.
Almunderyd Lu
1900

Uppst. Fr. Johansson

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6.
2893

6

Julbaket och julahögarna.

Bakningen till jul gällde dels siktat bröd (sävat eller sajvat sade man, särskilt de äldre), dels slagbröd= bearbetad deg till limpor, samt vanligen grovt bröd, ty julbaket borde stå sig "till Kyndelsmässe" eller så omkring åtminstone. Så bakades vete- och även korn-(eller råg-) kringlor och bullar, kransar, hästar, gubbar, "flickor" o.d. samt diverse småbröd. Av det "sajvade" brödet skulle en del göras till "lillakakor" (smärre, runda kakor) samt levar (lājvar) och ingå i julahögen. Denna avsågs ju mest för barnen och att ge till barn, t.ex. till "gudbarn" eller närskyllda barn, som man annars ville förära. Någon gång även till fattiga barn, som annars kunde tänkas bli utan "julahög".

I julahögen ingick: lillakaka, lājv,

Skriv endast på denna sida!

2893

7

krans, häst, gubbe (eller flicka eller bådadera), en stor märkvärdig kringla, som var flätad, så att den närmast liknade en dam från krinolinens tid, andra kringlor och bullar etc. äpplen, nötter och ibland konfekt eller karameller. I vissa fall gavs julahög åt äldre, åt drängar och pigor, åt fattiga, åt lejfolk(hjälpe), åt knekten i roten - tidigare.- Då ändrades ju delvis högens utseende, så att smäkrafset utbyttes mot sovel och större kakor samt traktering med mat och brännvin. Det senare inte minst viktigt. Sotaren var en person bl.a. som skulle ha julakost. (Man sade vanligen kost, när det gällde äldre.) Det kanske bör tilläggas, att bland småbakverket även ofta ingick andra "djur", mest kanske pyttor(hönor), "julapyttor", även om dessa vid utbakningen kanske mer liknade ankor än "pyttor".

2893⁸

8

Julaftonsandakten.

På julaftonskvällen eller eftermiddagen lästes "vangilmet" (evangeliet) ur bibeln eller textbok om Kristi födelse. Det skulle helst far i huset göra, medan mor stökade med middagen eller aftonvarden. Väl kunde det hända, att t.ex. sotarn eller knekten blivit allt för rikligt trakterade, så att de blivit olämpliga för ändamålet. I så fall fick mor eller någon annan i huset göra det.

2893

9

Grötrim.

Grötrim förekom ju ännu, när jag började minnas, men ej så mycket som de lära gjort tidigare i världen. De voro vanligen mycket naiva och enkla men kunde ibland ha udd och en viss slagfärdighet, någon gång verkligt kvicka. De började nästan alltid med: Denna gröten är koktå i ena gryte.... Sedan sökte man hitta på ett tillägg och ett rim. Ex. Denna gröten är koktå i ena gryte å inte i en spann, det syns att han å koktå i mjölk å inte i vann;å inte i ett skjul, nu få vi witå (obs. engelskt v) gröt, fö (förty) nu å de jul; å inte pau en plaut, dåjn (matmodern) hon bä'a fram o de gaur aut;o inte i ena grue, du ajtå så möet som tjue. Denna gröten å koktå i mjölk o inte i drecka, du ajtå ju så du kan sprecka. Denna gröten å koktå (man uteslöt också ibland k-et och sade ko'tå) i ena gryte

å inte i ena bötte(bytta), ta inte m¹ea(m²åjå, m³ön) än du lötte
(orkar lyfta). (3 är ett samm~~and~~rag av "mer än" och användes
kanske mest i dyl. förbindelser.)

Ja, i den stilen gick grötrimmen bland
vanligt, enkelt folk. Någon gång förekom bättre formulerade,
riktigt bra rim. Minnes att min far återgav ett sådant, men jag
kan tyvärr ej nu återge detsamma. Minnet sviker, så jag kan ej
"ra'säta 'at"= riktigt återge det.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10.
2893

10

2893

11

Rim.

I förbigående kan jag nämna om ett annat rim eller rättare travestering, som troligen hör hemma från Allmundsryd - åtminstone vad jag vet - och som far min återgav sålunda:

Min gärning nådigt skåda
Sätt kaffekätlen pau
Hjälp Gud det bästa råda
Lägg autta bönor pau
Låt upphov,fortgång,ända
Ä inte kaffet kokat än
Allt till din ära lända
Slau brännvin(g) uti den.

("Kaffet kokat" säges också och kanske mest bland de gamle:Kaffen
koktå(kotå).)

Skriv endast på denna sida!

Småland

Köpt av Fr. Johanson

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

12

Visa.

Vid Karlshamnsresorna - också i förbi-
gående - som voro vanliga i min fars och mors ungdom, sjöng
man gärna, och då hände det, att visorna togo slut. Då gjorde
man själv för tillfället, improviserade heter det visst på lärt
språk. Ett litet prov, som också synes mig rätt målande för tids-
läget:

"Så köra vi ena lella laske, laske, laske
O sing ta'a Johan opp sina flaske
Sing köra vi ena nya stumpe, stumpe, stumpe
Sing draå Petter fram sina pumpe...."

En tredje strof, som nästan hade glömts:

"Sing köra vi auter ena lella sagge, sagge, sagge
O sing lājta ^{nock} ~~XX~~ Schen opp sin kagge!"

Skriv endast på denna sida!

Det hela avrundades med en trall samt togs omigen, till man "kom
pau" något annat.

Min far, som återgivit rimmet, var med.
Det var klingande slädföre, månljust och "rim" (rimfrost) även om
hästarna och i skägget på mannarna. Och sången skallade, så det
ekade i backarna.

2893

13

2893

14

Ljusstöpning.

Men det var ju något omkring julen, jag skulle hålla mig till.

Min mor och andra stöpte ljus - i form - ännu när jag var liten. Det var av talg. Hon gjorde också gren- eller klynnljus genom att doppa. Men snart blev det ju allt allmännare, bekvämare och "finare" med köpta stearinljus, helst "maul- ta jys" (färgade), som voro mycket i bruk omkring 1890-talet.

2893

15

Julveden.

Ved skulle man ha tillräckligt, d.v.s.
i överflöd till jul, huggen och inburen, så det räckte över
helgdagarna säkert, och bra ved - julave!

Jon Åland
Allmogets och o. bläddning
1930

F. Johansson

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

16

Tröskning.

Att ha autöesket (sluttröskat) till jul
var ju särskilt kärt (duktigt) men var dock, vad jag minnes, mera
sällsynt.

Fåglarna skulle ha nekar då som nu.

Fåglanekar.

Småland
a. Kinnaråsa o. Alltå
Allmännsförsamling o. Blådinge
Uppd. år 1930

(Uppd. Marie Johansson)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

17

Julottan.

Gå i kyrkan julotte skulle ju alla, som kunde gå (eller åka).

Om julatanna har jag redan skrivit.

Ottan var 1 à 2 timmar tidigare än numera i allmänhet. Från kyrkan skyndade man sig allt vad tyg (o ben) Kappkörhöllo. Verkliga kappkörmingar, särskilt förr i tiden förekommo ibland. ning hem.

18
2893

18

"Skrämma skator" juldagen.

Juldagen skulle pojkar (ungdomar) gärna "skrämma skator". Man trodde dels, att skatorna lade de första pinnarna till boet juldagen, dels att de då så väl förstodo att dölja sig, att det var ren tur att hitta eller få se några skator.

2893 19

19

Rida Staffan.

Rida Staffan (annandagen) lär förekommit i fars och mors ungdom och tidigare men synes urartat till att man sökte göra något "hyss" (elakhet) för varann. Mest i ladugårdarna. Gödseln låg nämligen kvar över juldagen. Annandagen skulle gödslas ut(måkas). Då hände det, att någon hade varit och spritt gödseln runt om i lagården, ju värre dess bättre. Staffans- ritt minns jag inte, men dyl. "måkning" eller annat "sattyg" förekom ännu någon gång i min barndom. Om man måhända ej kom in i ladugården, försökte man lyfta av någon dörr, blockera utgången (ur stugan) med sägbock och huggekubb, "ännavänna" i vagnboden, ta bort brunnsspnnen ~~XXXX~~ o.s.v. Obs. Dyl. elakhet räknades inte som elakhet i vanlig mening utan togs som hörande till julen. Man endast försökte att "ge igen" en annan jul.

Vad här är sagt om Staffansritten gäller Stjärngossar.
även om stjärngossar. D.v.s. att dessa lära uppträtt i tidigare
generationer, men i min barn- och ungdom voro de bortglömda
eller bruket bortlagt.

2893

20

2892

21

Julnatten.

Något ljus skulle brinna natten över jul- Ljus.
natten, sedan vid ottedags tändes alla man hade, särskilt om man
bodde vid större väg.

Maten på julaftonsbordet, d.v.s. det kvar- Julaftons-
blivna, skulle stå kvar på sin plats till juldagen. maten.

Minnes också att gröt i en skål ställdes Tomten.
till tomten i köket. Man trodde väl ej så mycket på det, men
bruket höll i sig, även om skålen blev till - katten. Min mor
hade dock som 7-årigt barn tydligt sett tomten en julnatt. Tron
(och fantasien) var friskare då båd hos små och stora människo-
barn. Hon var född 1840.

2893

22

Väderleksmärken.

Några speciella tecken(iakttagelser) ang.
det kommande året voro ej knutna till julen, såvida men ej gick
årsgång, men det var ju ett mera omständligt kapitel.

Däremot hade iakttagelser från 6 oktober
t.o.m. första och möjligen 2:dra vecken i december stor betydelse
angående säning(att så säd). 6 oktober etc. motsvarade nämligen
"veckotalet", som började den 6 april och räknades från 13 till
12, 11, 10 o.s.v. t.o.m 4:de veckan. Sedan räknade man ej gärna
längre, ty sedan var det för sent att så.

Alltså: om det "schällde" vid stenar(jorden
fryser upp, så det ser ut som stenen sjunkit ett stycke) så skrevs
det upp i almanackan som "korntecken", likaså om det "schällde"
i åar och bäckar (svallis), ävenså om det blev rim på träden.

Blev dyl. rim så där vackert hängande, som det någon gång blir,
var det särdeles gott "koantecken".

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

23

2893

24

Årsgång.

Gick man emellertid årsgång som sagt julfattningen, då fick man inte allenast veta om den kommande grödan, utan man blev praktiskt taget allvetande för det kommande året åtminstone. Men det var påkostande. Man fick under julaftonen ej tala till någon och man borde fasta, man fick ej ha att göra med eld eller ljus, ej byta om kläder m.m. Men hade man redligen bestått provet i alla dessa stycken, fick man se många underliga ting, en del skrämmande, så det gällde att ej vara rädd. Värst att träffa var glosona (-suggan), ty den var hisklig att skåda, men just den var den värdefullaste vägvisaren, så hade man ej mött den, var det ej mycket bevänt med årsgången. Då hade vederbörande glömt något eller ej på rätta sättet bestått i förberedelserna. Min far - född 1839 - försökte som helt ung men hade antingen ej

Glosona.

2893

25

den rätta tron (han gick mest för ro skull, sa han) eller också hade han dåligt bestått proven. Han fick nämligen ingenting se. Men han kände åtskilliga gubbar från sina yngre dar, som lyckats. Särskilt en, som ansågs lite trollekunnig dessutom, var styv att gå årsgång. Sådana, som lyckats bra, gick årsgång upprepade jular och hade reda på nästen allt, som kom att ske det kommande året: om grödan blev god eller dålig, om dödsfall, om gifte, om barns- börd, om sjukdom bland folk eller få, om eventuella elds- eller andra olyckor. Alltnog, därest de förstodo allt som visades riktigt, voro de sålunda invigda i hela vardandets mysterium.

Swil.

Vinnerald & Andersson

Allmundsryd & Blåunge

1930

Aggr. Trak. Jönköping

Blåunge

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893²⁶

26

Lussenatt.

Angående Lussenatt så hade man i Allmunds-
ryd (och omnejd) en föreställning om trolltyg i sjön och särskilt i åar och bäckar. Det gick inte an att då dämna eller hålla verk
t.ex. kvarnar i gång. Man måste stänga av åtminstone 2 à 3 timmar
vid midnatt, hur brätt det än var.

En mjölnare berättade själv för mig - då
c:a 60-årig och år 1912 - att han en Lussenatt sökt trotsa näm-
nda "bud", ty han hade så "inhävet" med säd till malning då före
jul. Men det skulle han inte ha gjort! Omkring midnatt blev det
ett plötsligt och förskräckligt leverne. Hela kvarnen skakde
och verket tvärstannade bums. Nästan alla kuggarna ströko med.
Jag trodde, sade vår mjölnare, att något kommit i hjulet (fast
det ju inte egentligen var vare sig troligt eller möjligt, ty det

27.
2893
27

var sil vid rännan) och sprang ned, men då såg jag en stor, väldig näve och arm, som höll hjulet. Så fort jag tydde, gick jag till pådraget och slog av och öppnade sedan dämmluckan, så att vatten fick rinna fritt. "Si de ä nået som vell fram lussenatten, å de gaur inte an å hinra o ja ha hålla inte försökt o mala nån lussenatt sing", slöt mjölnaren. Jag frågade, om det inte måhända ändå var något ^{som} kommit i hjulet. "Nådau", svarade han, "ja tittade vesst ätte, men de va inget. Na ja satt i nya kagga å väntat te klockan fira, så gick kväanen som förut".

Till Lussenatten erinrar jag mig, hörde också lussekattorna, någon slags mystiska djur, som var ute och sprang å tassade, men de voro mera oklara, så någon riktig uppfattning om deras närmare uppgift har jag inte. Det finns ett ordspråk: "Tjockt (fullt med) som graukattor". Om dessa voro identiska med eller "släkt" med lussekattorna, vet jag dock ej.

Lucia i uppsvensk (värmländs) och modern mening, fanns däremot inte, åtminstone ej vad jag vet eller hört.

Lussekattor.

Julbaket.

Angående julbaket kommer jag ihåg, att mor talade om, att "få'å"(förr) i hennes barndom och tidigare, gömde man en kaka till våren, som då bröts och gavs till oxarna (eller de dragdjur, som användes) vid myllningen av den första sädden, vanligen "koån" eller "koan"(korn), "älltevekekakån"(korn sått i 11:te veckan) eller också vaūaru(vårråg). Smulor, som blev, såades ut ibland säden. Vad det egentligen skulle vara för, var tydligen oklart redan, ty det talade hon ej om. Men uppenbarligen hade man ~~gjort~~ gjort det som ett slags offer till alstringens krafter och för att bevara sammanhanget o kretsloppet. Möjligen också för att djuren skulle trivas. När jag började minnas, var emellertid säkerligen bruket bortlagt, åtminstone hördes det inte tal därom. Under alla förhållanden var det i utdöende.

29.
2893

29

"Julabock"

uppträdde somligstädes och har ju aldrig varit riktigt bortlagd.
Ursprungl. betydelsen oklar, men har, som så mycket annat, fort,
levt med traditionens makt.

Nyårsnyet.

Då skulle avgörande steg tagas särskilt ifråga om gifte. Denna tradition fortlever än i dag fast något urblekt. I tidigare generationer tog man nästan alltid ut lysning när nyårsnyet tänts. (I fastlagstiden borde man däremot inte göra det.) Nyårsnyet var det första ny, som blev efter det jul var slut. Sålunda om det råkade bli ny t.ex. vid "trättnati", räknades icke detta utan nästa.

Almendinger, L.

2893

31

Sista kärven.

Angående sista kärven(neken eller 3 a` 4 nekar) i ladan, kallades detta "ha'an" (haren). Så kallades vanligen också över huvud det sista av något. ~~XXXXXXSista huggen XXXXnågot~~. T.ex. de sista huggen vid slättern och sädesskörden etc. Man sade också "sonalycka"(sonlycka) särskilt om personen var nygift eller yngre allmänt taget. Detta gäller ännu i dag båda orden, men vad "ha'an" egentligen ursprungligen betytt eller om det är bara ett talesätt, vet jag inte.

Här återkommer jag till sista kärven. Jo, en ung kvinna kom på besök, just som jag skriver, och hon säger, att hennes mor - född i Skatelöv, Kalfsvikskanten - talar om, att vid skörden fick man inte ta allt, utan skulle sista kärven lämnas ute på fältet eller läggas undan vid en sten, ty det skulle

"Haren!"

"Sonalycka".

Glosen.

"glosoen" ha. Tydligen samma gloso, som jag skrivit om rörande
årsgången. Jag ber att få betona, att det här är fråga om ett
svin och inte en häst (fastän svinet ifråga var av det hiskligas-
te slag.)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

32.
2893

32

33
2893

33

De dödas jul.

Om de dödas jul kan jag inte erinra mig
annat än, att man satte en tallrik åt en nyligen död (eller för
ej alltför längesen).

34/
2893

34

Utklädning.

Utklädning förekom nog gärna vid julekarna, särskilt tidigare, men särskilda regler för detta, vet jag ej. Man hittade på något bara efter principen: "Ju galnare dess bättre!"

2893

35

"Skraupuke".

Jag undra om hembygdsforskningen har någon småländsk avgud eller vet om att sådana funnits. Min farfar, född omkring 1795 -1800, hade åtminstone en. Och han torde inte varit ensam. Den gick under namnet "skraupuke" och synes varit flitigt använd-anlitad. Farfar var bördig från Kalfsvik. "Skraupuken" jämte en "brännvinsbön" och en annan "bön" (besvärjelseformel) förstördes av mor - i ovist nit - omkring 1880. Brännvinsbönen skulle förstås vara för att få mycket och bra brännvin ur pannan. I detta sammanhang kan jag nämna också, att far i sina unga år tjänste i en gård (Tegelsmåla)/namnet bör kanske dock ej publiceras/ och fick där bl.a. sköta brännvinspannan och hade ägaren en "bön" fastgjord eller anbringad vid röret, där det färdiga brännvinet kom fram. - Far återgav åtminstone delar

ur "bönerna", men jag är ej i stände att återge dem. Stilen var emellertid så där dunkel-mystisk, så jag, som då var ett barn, fick just ingen begriplig mening ur den.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

36

37.
2893

37

Att bota sjukdom eller "förgjordhet".

Om tron på spöken och underliga medicinska kurer för folk och få kunde nog skrivas volymer men bleve kanske långrandigt. Det mesta (i stora drag) är väl redan känt och delvis litterärt behandlat. Jag ~~XXX~~ ville emellertid tillägga och betona, att man ej bör betrakta detta som 50 eller 100 år eller mer avlägset. Nej, ännu i dag skall en sökare härvidlag finna mycket mer än man skulle vara böjd att tro. Ävensom iakttagelser, som måste ihågkommas mot "förgjordhet"=risken att råka illa ut för onda makter, resp. för att stå väl med de goda och lyckas, ha tur.

I min barndom hade vi ett lamm, som var sjukt. En grannkvinna rådslog med min mor om vad som var att göra. Diagnosen blev att antingen var lammet (som var rätt stort då) "meltat" (fått fel på mjälten) eller hade det "mestat dråpet" (förlorat för-

2893

38

mågan att idissla). Grannkvinnan visste dess bättre råd för båda-
dera. Och för säkerhets skulle skulle således kurer mot bägge
sagda åkommor tillämpas. Mot meltningen skulle ett gossebarn "me
sina hätt"(med sin mössa) slå tre slag på den sida av lammet,
som mjälten ansågs ha sin plats. Väl dock att märka, om det var ett
"jömmalaumm"(tacka). Var det däremot ett baggalaumm skulle "ena
däke sla me nä-stuken"(en flicka slå med sitt huvudkläde). Det
var ett jömmalaumm. Och jag fick uppdraget att slå me hätt'na.
(Obs. böjningen. Man säger inte hättan och inte heller hätta utan
hätt'na i dyl. förbindelser. Likaså so'na, ko'na, käring'na,
däk'na, mä'ana o.s.v.(soen,el. suggan, koen, käringen,flickan,
märren etc.) Genitiven är värd att studera också, t.ex. Bengta
heå el. hea el. (ibland) here är=Bengts pojk, men Bengte do. är=
Bengtas do. o.s.v.)

Men med denna utvikning höll vi på att komma
bort från den andra kuren. Till saken! Jo, för det fall, att
lammet "mestat dråpet" skulle man ta en "fastenökel"(förstugu-
nyckel) eller större "nökel" med tämligen stort handtag eller
ring. Ringen skulle läggas på marken över spätt,gott gräs. Det,
som blev i ringen, skulle ett barn (gosse eller flicka enl.ovan)
bita av med tänderna och sedan ges åt lammet. Jag protesterade
men med förenade ansträngningar och löfte om gotter lyckades mor
och mostern (i allmän betydelse) övertala en något äldre bror

"mestat dråpe"

att bita av gräset. Hur saken skulle ordnats, om det varit vinter, vet jag inte. Ej heller minns jag, hur det gick med lammet, men scenen, då lammet skulle botas, står synnerligen livligt för mitt minne.

Skjuta eller "pössa krydd"(tutta på krut) mot "villappaskot", "onges åjlen" (onda elden), "dra'et, "knarren" värk och allsköns krämpor, som sammanfattades i ordet "gastakrystad", är ju allmänt känt. Mindre känt kanske att det förekommer än i våra dagar här och där. Att det i ett riktigt skott mot slikt trolltyg skulle utom krutet vara även nio sorters knoppar(trädslags) är kanske ej heller så allmänt känt. Och hade man till hands - och råd med - en silverkula dessutom, så var det ännu bättre.

Så sent som i fjol inflyttade en familj (detta gällar Blädinge) i en tillhandlad gård. Katten skulle gå först in. - Den avflyttade hade lian undanhängda i ladan. Den inflyttade frun höll på att få slaget. Var naturligtvis hängda där för att förgöra all tur och trivsel för köparna av gården.

Många medelålders personer och t.o.m. yngre för att inte tala om de gamla, tro ännu i dag friskt på dyl. fastän i övrigt hyggligt och vanligt förståndigt och trevligt folk. Jag känner en medelålders person här, som med den troskyldigaste min och ton i världen kan berätta om, hur han gått vilse, natur-

39
2893
39
Skjuta mot
"villappaskot"
m.m.

Skogsnuvan.

ligtvis ästadkommet av "skåjsnuan" (skogsnuvan) och mycket annat.

Jag har tagit med till slut dessa små exempel ur högen därför, att såvitt jag trott mig finna, man framställer övertro och dylikt som tillhörande ett förslutet tidsskede. Åh nej, den har djupa och starka rötter! Och detta torde gälla även i viss mån stadens barn, även om landsbygdens bo närmare källflödena.

40.
2893

40

Ordet "järul".

Beträffande ordet "järul" kan jag ej hjälpa Er. Jag har bott på skilda platser och rest över hela landet, dessutom intresserad för ord och dialekter, men har ej hört ordet tidigare.

42:
2893

42

Till Kronobergs läns Hembygdsförbund
Lektor Eric Elgvist, Växiö.

Dels med an^dlänning av vänliga skrivelsen av
den 7 febr. och dels med anledning av artikeln i Nya Växiöbla-
det ungefär samtidigt ävensom lektor Rosens senare skrivelse
skall jag härmed återkomma med något mera ifråga om "gammalt
och fornt".

Först skall jag börja, där jag slutade sist. "Varre".

Ja, jag har tänkt på, om det möjligen kunde vara av något värde
för Er att veta, att man här i Blädingen (och Vislanda) säger
"varre" i ungefär samma betydelse som angivits för "järul".
Sålunda Jon varre, Märta varre, som jag särskilt erinrar mig men
även andra med tillägget "varre" har jag hört om. Betydelsen är
att personen är "omöjlig", en riktig "frifräsare", ej skyr nå-
gonting. (Jon varre hade bland en mängd andra "stallaprov" en
gång skaffat sig ett par byxor i det mest skrikande rött, med

vilka benkläder han gick till kyrkan i Vislanda en julotte.)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

43

Skriv endast på denna sida!

2893

44

Julakringlan.

Angående den av mig nämnda stora julakringlan kan jag ej minnas att den hade annat namn än just julakringla. Den var den speciella julkringlan. Bakades endast till jul. Man bakade tvenne långa "rullningar", som material vid flätningen. Vidstående allt förenkla försök till teckning skulle ge någon föreställning om dess utseende, d.v.s. det var flätat riktigt i vartannat. Teckningen endast söker i någon mån återge typen. Kringlan ställdes som ovan med "huvudet" uppåt.

45
2893

45

Skraupuken.

Angående skraupuken så tror jag, att den var av trä samt sannolikt utklutad på något sätt (eller möjligen målad). Jag har likasom ett dunkelt minne, att far sade, att det var ett "träbeläte". Och som något stöd för förmodan att den var utklutad eller klädd (eller målad) kan jag anföra: Jag och en bror höllo på med att göra i ordning ett "äataspöke" (fågelskrämma). Då kom en gammal man på besök i något ärende. Jag minns han då frågade: "Vå ska de dära bli fö en skraupuke?"

Farfar var mera fiskare än jordbrukare.

Och han synes inte ha glömt att ^{ta} med "puken" på fiskefärderna att döma av ett yttrande av mor, som jag rätt tydligt erinrar mig:

"Han gick o baa den läjje puken te o frau sjön (Mörrumsän)!"

Om farfar ärvt eller förvärvat puken vet jag inte. Han var bör-

dig från Kalfsvik och av fiskaresläkt.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

46

Skriv endast på denna sida!

42.
2893

47

Maran.

Sedan jag är inne på tal om "puken", bör jag väl nämna om en annan puke, men som kallades rätt och slätt "puken". Det är = maran eller marritt. Den kunde uppträda som ett stort nystan, en stor gul katt m.fl. skepnader och vara särdeles besvärlig. Även hästar i stallet voro besvärade av puken och kunde stå löddriga om morgonen och med manen tilltotad och med riktiga krollknutor ibland, så det gick knappt att reda ut manen. Genom att binda liar på hästens tygg kunde puken i viss mån hållas i schack. - En visa om maran minns jag en strof av:

När maran honom tider
Han tror i drömmarna
Han snärker så det knakar
I sängastolparna.

Ett talesätt var: "Han (hon) hänger ätte
som puken". Eller: ".....är värre än puken!"

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

48.
2893

48

49.
2893

49

Julgranar.

I Allmundsryd har granar eller andra träd icke varit brukliga vid julen (vid eller framför ingången till stugan). Här i Blädinge sätter man däremot enar mest eller granar.

Almström, L.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

50.

2893

50

"Ungar"

om små neker^u vid skörden har jag visst hört, men jag har ej uppfattat det som betyda annat än det att de var små i förhållande till de stora. Man sade också lellnek(er) eller lellanek(er). Men att just de skulle ges åt fåglarna har jag ej hört.

51.
2893

51

Årsgång.

Att årsgång i allmänhet är just "växtlig-
heten under ett visst år" ligger utom allt tvivel. Det är vanligt
än i dag, att man säger t.ex. att man fått jämförelsevis bra råg
eller hö "ätte auåsgaungen"=i förhållande till det allmänna re-
sultatet av årets skörd.

Gå årsgång innebar också främst att få reda
på det kommande årets skörd. Sedan passade man på att samtidigt
utröna vad i övrigt kom att hända under det blivande året.

52.
2893

52

Glosen.

Angående glosen så beskrevs den av far
(naturligtvis efter hörsägner, ty själv fick han ju ej se den)
så, att den hade "öjen som tekoppa", vidare hade den väldiga
patta(spenar), var över huvud taget mycket större än en vanlig
sugga och gjorde ett hiskligt intryck. Vill minnas att far också
sa, att den var "mörkt grau ella nästan schaat".

Småland
Rimmar och allbo
Skundtyd i Blådjur
- 1930 -

W. F. Johansson
Född i Skundtyd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

53

Danslekar.

Sinkenpass talade både far och mor om men som något gammalt. Troligen hörde till den någon slags uppställning, ty det hette "gau sinkenpass" liksom "gau kadrill". Och kadriljen var ju en uppställningslek fast sannolikt mera krävande än sinkenpass.

Som ett apropå till det av Er anförda "Alalöv och lindelöv etc." talar min flicka om, att en flicka ifrån Öja lärt dem en ny jullek, som hon sjöng så: "Ekelöv och lindelöv och skogen full av nötter" (eller: skogens bruna nötter).

En säkerligen mycket gammal lek sjöng far någon gång så: "Uselgren, uselgren, har du ont i dina ben. Har du ont uti en tau, så du inte tyar (orkar) gau?"

"Hopp min Annika" är sannolikt också rätt

Skriv endast på denna sida!

Sinkenpass.

Ekelöv och
lindelöv...

Uselgren, usel
gren..

Hopp min An-
nika...

gammal. Sjöngs så: "Hopp min Annika, Hopp min Annika i mårn(morgon) ska frua'na dansa". Så togs Hopp etc. omigen, men fruarna väx- lades om till gubbarna, vidare till däkorna (eller gräbborna), hera'na osv.

2893

54

Vidare i fråga om lekar var det förstas alla dessa allmänt kända: "Nu ä de jul igen...", "Flickan går i ringen med rödan gullbrand", "Väva vadmal" etc. "Gustafs skål" var också en omtyckt danslek. En annan: "Ola Perssons stua står i ljusan lua(låga), alla julaljusen brinna oppsan, kila koppsan, Väva vadmal. lika gottsan, inte gifter jag mig än så brått san." En annan: "På golvet där sätta sig fyra gossar ned för att betrakta flickor- Ola persso: na, som här träda fram(eller: gå omkring); de vackraste flickorna stua... få sätta sig ned (=i knät förstas). När de suttit länge så talas På golvet där de vid: Ack, hör du min lilla förtjusande ros! - men talar du om sätta sig.... sådant, så rymmer jag(hon) min(sin) kos! Sedan växldes om, så att fyra flickor "sätter sig ned" och välja sina gossar i ringen (de fyra sitta inne i ringen)

Nu ä de jul igen....

Flickan går i ringen...

Väva vadmal.

Gustafs skål

Ola persso: stua...

På golvet där sätta sig....

så att

"Jag gick mig ut uti lunden gröna att plocka Jag gick blommor ~~XXXXXX~~ bland blomstren skön: Plocka blommor mig ut uti och bladen gömma, blomman heter förgätmigej...", så löd en annan lunden gröna. lek.

"Gubben i ottatotta, gubben i ottatotta Gubben i otte blankar sina stövlar rena. Varför gör han de, varför gör han de? totta....

Ja, han ska gifta sig med Lena." - (v.2) Danjel i Muggeboa, Danjel
i Muggeboa sådde roefrö i hättan. Å de växte opp, å de växte opp
(å de ble så bra), hundra tunnor ätte skäppan. (Denna senare
har jag lärt här i Blädinge.)

"Ett-två-tr-fyra-fem-sex-sju och inte vill Ett-två-tre..
jag ha en soterefru, men en sme, det vill jag ha till att fästa
mig ve." (Ibland sa man:...svänga mig me.)

Smälant
Kinnaraberg i Albo
Blädinge i Blädinge
1778 1780

uppsat af Hm af P. Johanson
i Gärning, Blädinge
i Föd i Alundegård

2893

55

56.

2893

56

Farängladagen

kan jag inte bestämt yttra mig om men tror att det var ett annat
namn för Trettondedagen.

Allmundsryd, Sm.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

27.
2893

57

Lille jul

var i Allmundsryd vid 20:de Knut. Dagen före Knut var lille jul-afton(men här i Blädinge påstås det varit vid Kyndelsmässe eller omkring 1 febr.) Man kokade vitå gröt å fisk och sökte på bästa sätt efterlikna julafton.

Vid Knut skulle julen köras ut, men hur det enligt ursprunglig sed skulle ske, känner jag ej närmare, annat än det, att man, som jag dunkelt minnes, skulle sopa och hojta med öppen dörr. I övrigt hålla kalas och därmed "köra ut julen"(senare).

Handwritten notes in the top left corner:
P. 10
Häravalds & Albo del
Häravalds & Albo del
1930

Handwritten notes in the top right corner:
P. 10
Häravalds & Albo del
Häravalds & Albo del
1930

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

58

Idrottslekar.

Bland idrottslekar var "dra fingerkrok",
"bryta (ned) arm", "hoppa bock", "resa mast" de vanligaste. Höjd-
och längdhopp förekom även. Barnen lekte "blunnebock" (blindbock).

Almindelig

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

59.
2893

59

Julbocken

gjordes av halm, enligt vad mor talade om. Man sökte efterlikna en
bock. Ibland kunde någon agera bock, om man ägde ett dylikt skinn
och horn till. Men några närmare regler känner jag ej.

60.
2893

60

Nötlekar.

En nötalek, som jag troligen glömde sist, är följande: Man tar en nöt under ett av fingren i den tillslutna handen och säger till motspelaren: "Min(a) so laska(r) åt skogen". "Mina me". - "Vilket trä ä hon unne?" - "De bästa där ä." - "Vilket ä de?" Man pekar på ett av fingren. Och gissar man rätt, så vinner man nöten eller förlorar en i motsatt fall förstås.

"Nötarinna"(se förra brevet) gjorde man även på ett annat sätt, som min hustru talar om. Alltså: "Nötarinna - På dig vill jag vinna - på vad sätt? - Jag ska göra dina till (t.ex. 9,8,7,10) och ändå ha lika många i min näve, som du har i din". Det går i vanliga fall bra, men tar motspelaren till ett större antal, kan det misslyckas. Det tvärsäkra: Jag ska göra dina etc. utgår just från samma tal han säger(exemplets 9,8,7,10),

vilka han (eller hon) förut diskret uppräknat och har i egen hand.
Vinner man, får man alla motspelarens nötter. Förlorar man,
får man erlægga antalet i motspelarens hand. Det går bäst att
vinna, förstås, om man har en medspelare, som ej känner det lilla
knepet. Då kan denne bli alldeles "pank" på nötter.

61.
2893

61

2893

62

Sittlek.

"Gömma ringen" var en sitt- och sånglek (huvudsakligen för barn men även för ungdom). Man satte sig i en cirkel, en tog en ring eller dyl., en blev "udde" här också eller riktigare, den som skulle söka ringen. Nu sjöng alla de andra i korus: "Jag har ingen, jag har ingen(eller ringen) osv." Så skulle ringen smusslas runt från man till man, så att inte sökaren visste var den fanns. När den emellertid hittades, skulle den, som ringen fanns hos, söka osv.

Småland.
Kinnvall s. 1815
Almundby s. 1815
1798 1930

1798. Hov. av Fred Johanson
Född i Almundby

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

63

Ringlekar.

En ringlek till erinrar jag mig, som tro-
ligen är litet originell, men jag kommer, som skolpojken sa, inte
ihåg hur det börjas. Slutstrofen var:....räck mig så din hand, tag
mig sen i famn, tala om det för ingen"(och så svängde man om ett
par tre varv).

"Kom, kom fager ungersven, för din flicka
i dansen! (Detta upprepas, men sedan byter man makar eller moitje
och så sjunger man) Den ena giver jag en korg, den andra(här skulle
väl egentligen vara byte igen men iakttoogs inte) skickar jag
till Hälsingborg, för här är glädje och ingen sorg och här ska
bröllopet stånda."

En ~~tek~~rolig lek minns jag en strof av:"Där
satt en katt vid en enebuske o spydde. Bredvid satt en skräddare

Skriv endast på denna sida!

Qualand
Kinnarald, o. Albo Ld
Kinnarald, o. Albo Ld
18-1930-
o nöstade o sydde".

Fred. Johanson
Gälmans Bladning
Förl. i Almqvist

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

64

"Stjälma makar" var en flirt- och ringlek.

Man sattes sig par om par, men en blev "udde". Så sjöng man:

"Tjyven, tjyven skall du heta, ty(eller för) du stal min lilla vän, men jag har den glada trösten, att jag får en ann igen.

Tror ja trallala, tror ja etc." Udden började förstås, sedan den som blev udde undan för undan. Man sjöng vidare: "Ja, nu va udden dummer, han(hon) söker gamla gummor(gubbar), tror jag etc."

"Men nu va udden kvicker, han sökte vackra flickor(gossar), tror ja trallala etc." (Så fortsattes och togs om igen, tills man tröttnade på leken. Man svängde om några varv också.)

Fragment av en lek: För ha du friat te me, ska du vias ve me, de försäkrar både mor å far.

Ännu en: "Opp å hoppa, ligg ej å dra dej, när du blir gammal, vill ingen ha de. Sitta i en vrå, det kan du väl få, men mitt unga hjärta får du ej ändå".

Fragment av ännu en(jag kommer ej ihåg hur de börjas): "... tag en annan, tag en annan, gör du som jag, hej lustigt, hej lustigt, var gla".

Till sist: "Viljen I veta och viljen I förstå hur far min han kunde så havre? Han sådde si så här(här göres en rörelse som för att så) och sedah'så vilade han armen. Han stam-pade med sin fot, han klappade med sin hand(stampande och klappan-

2893^{65.}

65

de), så gladelig, så gladelig han svänger sig om uti dansen.
Se, vad jag fick uti min hand, se vad jag fick att skörda. En
liten flicka(gosse) så fager och så grann, så vacker i nya klä-
der. Du kommer mig så när, jag håller dig så kär, jag törs icke
säga hur vacker du är, jag låter dig stå för en annan".

Tvenne andra lekar:"Så gå vi runt kring en
enebuske" och "Stjärnor små på himlen blå" antydast. De äro för långa
här.

"Spara ej på skoen eller foten. Här dansar
tiljan under roten. Spring å sök dig en kusin, tan i arm och
släng'en in(springes upprepade gånger och går i ett forcerat
tempo)!"

"Oppå källarbacken, oppå källarbacken här jag
min vän. Vacker är han, rasker är han och stilig är han när han
dansar".

"En jägare gick att jaga...."(allbekant).

"Tre(sju) vackra flickor i en ring..."(allbe-
kant).

Nå, det räcker väl. Lekar får Ni säkerligen
från annat håll dessutom. Sådana är ju till stor del redan upp-
tecknade. Men man vill här att jag, innan jag definitivt slutar
skall "dra" också:"Jag gick mig ut en afton uti en lund så grön
(repeteras), där mötte jag en flicka(gosse) så fager och så skön.

så skön, så fager och så skön. Hon (han) lovade mig sitt hjärta,
hon(han) lovade mig sin hand(repeteras). Vi knöto,vi knöto för-
troeliga band,band,band, vi knöto förtroeliga band. De banden
som vi knöto, dem ingen lossa kan(repeteras), blott döden,blott
döden kan lossa dessa band,band,band,blott döden(smeden) kan lossa
dessa band."

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

66

2893

67.

Genväder.

Jo, jo men. Det var synnerligen viktigt och moga. Det var inte endast 6 okt. etc., som svarade mot 6 april osv. ifråga om sådd och vårbruk, utan det gällde även i annat, t.ex. sjöarna "gölade"(ungefär=bölade), d.v.s. frostsprickor med dess ljud i isarna. Detta betydde åska följande sommar. En riktig nederbörd vid jul betydde midsommarregn(messmasregn).

Med stöd av vintergatans utseende i augusti-september, sjöarnas "gölade", iakttagelser av nederbörden plus iakttagelser av blommor(förekomst och en viss nyans i allmänna utseendet etc., som jag dock ej närmare känner) kunde många gubbar förutsäga väderleken riktigt bra. Min far t.ex. var inte så dum, som det heter, men många vättré än han. Minnes en gubbe, som 1914 förutsade månader i förväg, att det skulle bli regn en viss

dag i slutet av juli. "Te dess bliå de möe töat, men dau ska ni fau
si på rejn!" Det slog in på dagen och blev kraftigt regn. Johan
Gustaf i Nyckumstorp, Åseda, var gubben ifråga.

68.
2893

68

69.
2893

69

"Schall". (korntecken)

Angående "schall" så hörde till "skoschall"
(skogsvall) utom uppfrysning vid stenar, att jorden blir pipig
på dyjord.

Småland.
Almundby, Sm
Sept. 1920.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

70.
2893

70

Korntecken.

Utom korntecken om hösten:skoschall, auschall(sjö-) och rim fanns även på våren vissa tecken, ifall man glömt eller icke medhunnit enligt hösttecknen, kunde man se efter när tyånet(törnet, egentligen slånbusken) blommade, när enen "rök", d.v.s. spridde blomstoff samt för det speciella kornet, när detta "kröp" eller "levde" och luktade "nert". Om man öser en liten hög fritt på ett golv, så blir den i vanliga fall som den lägges. Men i våren, då kornet "vill ut", börjar en dylik hög krypa, som kornen voro levande väsen. Även om åkern var överdragen med "lockanät"(spindelväv), som skimrar i daggen, så var detta också ett gott korntecken. Sammanföllo två eller flera dyl. inkl. hösttecken, så var det förstås så mycket bättre och säkrare.

Så sent som den generation, som mina för_

Skriv endast på denna sida!

2893⁷¹

71

Äldrar tillhörde var mycket noga med korntecken, ävensom räknade väl efter ifråga om genväder. Det var inte sällan, man kunde få höra t.ex. "Vi få säkert åskregn strax efter midsommar. Jag hörde hur sjöarna gölade alldeles ovanligt vid nyårsti." Men nu har så maskiner och radion förstört det mesta. Dock finnes ännu i dag rätt många, som dyrka "de gamle gudarna". Min svärfar t.ex. torde ännuⁱ almanackan föra anteckningar både om rim etc. och om iakttagelser rörande genväder.

Småland.
Rinnsvall vid Allbo
Sn. Allbo kyrka i Blådinge
pysad 1930

Appt. Fr. Johanson
Dr. H. Håkansson

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

72

Åskan.

Apropå åskan, kallades den av de gamle med ett egendomligt ord "goåmoå", som väl skulle bli godermoder eller något ditåt. Om det är en förvrängning av Tordön, eller vad det skall betyda, vet jag ej, men man sade i alla fall "goåmoå köra".

28937²

73

Sätt att uppväcka genkärlek.

Så skall jag göra lite strödda anteckningar. Vi börja väl med kärleken. Om en ungmö ville åt en ung man eller ville bättra på hans känslor, skulle hon ge honom kringlor, som hon haft vid sitt bröst, så att de blivit litet svettiga. Det hjälpte i vanliga fall. Men var fallet svårare, skulle hon (eller även han) försöka få tag i en "bosagadd"(ormtunga) och ha i munnen, när hon(han) träffade sin hjärtaskär. Det hjälpte så gott som säkert. Man kunde även gå till "kloka" och få speciella förhållningsregler.

Se sin tillkommande.

Om ungkön inte rätt visste, vem det skulle bli, men ville utforska sitt öde, skulle hon en midsommarnatt på tolvslaget gräva upp en bräkenrot (bräken heter visst fräken på rikssvenska, släkting till ormbunkarna) och med denna gå till en källa, röra om i vattnet och sedan sänka roten, varefter den tillkommandes bild skulle framträda. Man kunde också för en billig penning köpa "lyckans stjärna (senare lyckobrev) på Ryama'ken. Och i kinkiga fall gå till "kloka även här.

En dylik "klok" kvinna fanns i Stensjömåla utkanter till för några år sen. Hon fick en liten runa i Växiö-tidningarna. Gick under namnet Rackare-Majan, men var dock sannolikt inte av tattare- eller rackaresläkt.

75.
2893

75

Bräkenroten och dess undergörande kraft.

Det där med bräken och dess magiska verkan var ej bara ifråga om kärlek. Att ligga på avslagen bräken var en medicinsk kur, som hjälpte för lite av varje, mest kanske mot värk. En gammal kvinna; Göta Botel(Botilda), berättade, att en trollvinna, som skulle funnits få'å (förr i världen), sagt att om människorna kunde utleta hela hemligheten med bräkenroten skulle de bli visa och veta allt. Bräkenroten synes sålunda vara i stället för de vises sten eller alrunan.

Sagda trollkvinna var så stor, att en bonde Trollen Hönte kunde köra med ett hölass under knäveckan, då trollpackan lagt sig att sova middag med benen uppdagna tvärs om vägen. Hennes man, trollgubben, hette Hönte, och en gång hade fru Hönte sökt att dära och fänga en tjärbrännare i skogen, men denne var kvick

och slängde en spann het tjära på trollkvinnan. Knipslugt hade han förut uppgivit sig heta "ja själv". Vid smärtan av tjäran, skrek trolldackan: "Hönte, Hönte, Ja själv ha skulat mina könte". Men trolldubben, som ej kände sammanhanget svarade: "så de lommade i skoen": "Sel gjoät ä välgjoät!"

Trollkvinnan respektive Hönte skulle ha försvunnit sedan bortåt örmoen eller S. Sandsjö socken, där åskan väl till slut slog ihjäl dem, då de inte ha höats au sing, slöt Botel sin berättelse om herrskapet Hönte.

76.
2893

76

2893

77

icke gifta - "ne'sattå".

Ibland kunde det vara, som Thure Sällberg skrev, rent djädrigt, och det hjälpte ej för den längtande ungdomen med varken ett eller annat. Då berodde det på att hon var "ne'sattå". Att vara nedsatt var det värsta, som kunde hända. Vanligen hade nedsättningen gjorts i en gammal stubbe, men kunde även göras på annat sätt. Det var en försmådd friare eller en rival eller eljest illasinnad person, som skött om nedsättningen. Någon ritus för nedsättning känner jag inte, men för hävandet av densamma kommer nog min granne, Oscar Snygg, att ge Er en god historia här ifrån Blädinge. Det gällde "de gamla gräbborna", som en gång ägt just detta Hjälmaryd, där undertecknad nu bor. Själva saken "ne'sattå" är mycket lekant, så det var i Allmundsryd ett skämtsamt talesätt om en gammal ungö: "Hon ä ne'sattå". Och i

Tolg finns det enligt Gustaf Möllare nu i Lisebro Blädinge. Och jag har även hört om det i Åseda. Det kan tilläggas, att för de här nämnda "gamla gräbborna" hjälpte dock ingenting. Det var å blev förtrollat och de dogo ogifta. Men det är ju en annan historia.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893

78

Barndop.

Vid barndop hade man tidigare (och möjligen ännu) en särskilt vackert arbetad dopklänning, som utlånades gratis vid dop. Det var privat initiativ. (Likadant med vita linne "hajnkla" (handkläde) med fransar att bära med vid begravningar). Det senare dock nu, vad jag vet, bortlagt. Vid dop, likasom vid andra tillfällen kom fromheten till synes mer än nu. Mor nämnde som ett exempel, att en gudmor, namngiven, vid ankomsten till gården, där barsölet var, högtidligen inskred med barnet till dess moder under ljudeligt avsjungande av psalmversen: "Så kommer jag min Gud i Jesu namn rätt gläder och säger i fast tro, jag är ditt barn min fader!"

Att ett barn skulle av gudföräldrarna ha en peng i "schöpna" (svepen), och att den blev bra sängare, som skrek

duktigt under dopakten, vet ni naturligtvis.

Barn döptes ofta i prästgården, särskilt enk-
lare människors. Någon gång men sällan i hemmet. Tidigare skulle
prästen ha en slant - 1 å 2 kr. eller åtminstone 50 öre - vid
varje barndop.

En historia. En viss Johan Nilsson berättar:

Vi kom till Kyrkoherde Allvin med ett barn för att döpas. "har
du några pengar då?" - "Åh, ja", svarade den tillfrågade blygsamt.
"Ja, ja frågar därför", sa kyrkoherden, "att här va nyss ett par me
en unge å de sa varken tack eller kyss mej i assen, men nu har jag
gett mig faen på, att jag inte döper fler utan att få betalt!"
Historien verkar otrolig men är säkerligen sann.

Värre saker än så berättas om den nämnde
kyrkoherden, bl.a. skulle han lysa upp betyg för flickor till
Danmark en söndag enl. dåtida sed. Han läste en lista namn men till-
lade till sist: "Och så är det en stackare från stationen (Ryd), som
också ska tåpa iväg". Motivet till elakheten sades vara ett miss-
lyckat försök vis å vis flickans mor. Fadern fick gå tre gånger
till prästgården, innan han fick betyget.

En annan historia om en präst, men den kan
ju vara gjord, som var mycket gängse och blivit till ordstäv:
"Hit med skiten, så ska ja döpa 'et så faen tar 'et!" Ordstävet
blev således den första delen i harrangen och med tillägg: "Sa

prästen om barnet".

Förutnämnde A. hade en gång fått en auktions-
kungörelse, vilka alltid brukade lysas i kyrkan. Men nu var han
på dåligt humör och så sa han: "Här är en auktionskungörelse, men
jag vill inte läsa sådana mitt i fastan (det var i fastlagstiden)
men om de ä några, som ä auktionshungriga, kan jag ju säga, att
de ä auktion om fredag i Farabol. (Tid och plats samt, vad som skulle
säljas, fick man lista ut bäst man gitte.)

Det sades om sagde A., att han svor likast
(styvast, främst) i hela socknen. Men om söndagarna predikade han
bra. Det var man också tämligen enig om.

2893

82

Skydd mot trollen.

För att hindra bortbyte (med trollungar) fick man - tidigare - lov att vakta och mixtra med stål o.d. beträffande nyfödda. Men jag känner ej närmare därom.

Samma gäller modern, att hon ej måtte bli bergtagen. En sägen från Röckla i V.Torsås om bergtagning är nog känd. Vill minnas, att den skall vara upptecknad och behandlad i någon av Växiötidningarna. Ävensom fanns en gammal visa om samma sak.

2893

83

Lyte.

Barnmorskan borde ta på högra armen först, när hon satte "pinke"(skjorta) på barnet, annars blev det vänsterhänt.

Under havandeskapet hade modern att iakttaga all möjlig försiktighet för att undvika "lyte" hos barnet. (Obs. lyte är här inte alls detsamma som rikssvenskans "vank och lyte".) Ofta hjälpte icke försiktighet eller man glömde, att vara det, ty lyte fanns i mängd. Och den kvinna, som kunde lista ut lytets art och det rätta rådet mot detsamma, betydde mer än de medicinska fakulteterna i både Uppsala och Lund, Oxford och Sorbonne, ty härvidlag var satsen "det kan ingen doktor hjälpa" den mest påtagliga sanning.

Lyten med sina speciella namn fanns väl lika
Skriv endast på denna sida!

många som rubrikerna i en läkarebok: brännlyte, steklyte, deglyte, tuppalyte, haralyte, rättlyte, klockelyte, lungelyte, pajnkake-lyte för att nämna några exempel.

Ett så där allmänt medel mot lyte, som alltid kunde och borde försökas var att surra en tråd om ringfingret, sticka hål på fingertoppen med en nål, låta blodet, som sipprade fram, rinna genom visslaringen(vigsel-), vilket det sjuka barnet sedan skulle ha i sig, t.ex. på en socker- eller brödbit (kakebit) eller också snörfla upp i näsan, om det var "ongå aunne" (ond andedräkt).

Hade man träffat det rätta, så botades vanli-
gen lytet helt hastigt och ^{utan} vidare, särskilt om det observerats och behandlats genast. Men annars kunde det vara kinkigt nog. För att vara på den säkra sidan borde ett lyte behandlas minst 3 gånger(såvida det inte försvann utan vidare.(se ovan!) på ny, ne(nedan) och prim(m)(primmet är just själva växlingen mellan nymänen och nedan, vadan det då var noga och måste väl ses efter i almanackan och på klockan).

Ibland kunde det vara svårbehandlat, särskilt om det var gammalt lyte. Då gällde det tålamod och kom ihåg. Vid sådant fall skulle det behandlas 40 dagar i sträck(motsv. hav.skapets 40 veckor).

Lyte inträffade mest i barn- och övergångs-

2893

85

åldern, men lytesfri var en person ej riktigt säkert förrän efter fyllda 40 år. Ja, en del räknade utom det här återigen underförstådda havandeskap 40 veckor även den tiden modern gått "håjen" = tiden tills hon kyrktagits. Alltså så där bortåt 45-årsåldern. Lytet verkar obevekligt som ödet eller en naturlag. Ja, egentligen är det här mer fråga om en naturlag än trolleri, fastän till botandet ibland behövdes mer eller mindre av "hokus pokus". Det är ungefär som med elektriska strömmen. Den finns där och verkar enligt sin lag, men förstår man att bryta strömbanan, så är det - ingenting.

Jag vill tillägga, att just på detta område är tron så stark (och ännu i dag levande) att inte ens Stalin eller Kalle Kilbom torde lyckas att utrota den! - T.o.m. fil.dr Henrik Berg har förresten givit ett litet finger åt lytets djävul i sin läkarebok. Kanske framtiden gör vetenskap av vår tids och förfädernas lilla vedskepehse härvidlag.

Några historier om lyte och dess botande bland de legio som finnas:

Undertecknad själv hade i 8-årsåldern under vänstra örat ett egendomligt "flussigt" utslag. Det läktes inte. Man försökte med karbololja, med balsamindito och annat, men det hjälpte ej alls. En äldre kvinna kom så en gång på besök. Hon gav genast diagnosen brännlyte och talade också om, hur det skulle

botas. Nota bene för mig, ej för mor. Kuren var följande. Jag skulle med eld i en trasa eller dylikt skrämman mor, så hon blev upprörd, trasan skulle av henne doppas i vatten och med detta vatten skulle hon sedan tvätta det omöjliga utslaget en, eller om så behövdes, tre gånger (se förut!) Jag gjorde min sak grundligt. Höll på att skrämman dändimpen på mor, men så verkade kuren också! Utslaget försvann märkvärdigt fort, så vitt jag kan minnas efter en enda tvättning. - Botandet av lyte bygger således, kan man säga, på motgift eller något dityt.

Mor talade om, att en hennes bror hade en schattering(färg) som av en huggorm på ena skenbenet. Den bleknade något vid äldre år, men satt kvar så länge mannen levde. Därmed skulle förhållit sig så, enligt vad mormor tydligt kunde erinra sig. När hon(mormor) "var med" pojken, hade hon en gång plötsligt fått se en huggorm framför fötterna, blev rädd och i rädslan slog till på benet. På motsvarande ben på pojken uppträdde sedan i 10-årsåldern sagda färgschattering. Att söka bota ett dylikt lyte var ej gott eller lätt, dessutom syntes det ju ej så mycket, så det fick vara.

En bekant till mig (C.K.) i Åseda socken berättade själv och om sig själv följande: Han fick i övergångsåren fallandesjuka och svårt ändå. Man sökte läkare i Åseda, i Vetlanda och i Växjö, allt utan spår av resultat. Men sedan tog

2893

86

en gammal kvinna jämte hans fostermor itu med honom och botade honom enligt lyttesteorin. Hur vissta han inte riktigt och fick inte veta, men det var något rätt så enkelt litet hokus pokus förmenade han. Och ett faktum var i alla fall, att han efter den betan blev kvitt sitt onda och hade aldrig sedan, då efter flera år, hört av'et.

En medelålders kvinna, också i Åseda, hade ett cirka årsgammalt barn(1914-15), som hade "äggalyte". Hon hade tillrättats att gå på nio ställen och tigga en sak på varje ställe. Detta skulle sedan göras en gröt utav och smörjas (eller läggas) på det sjuka stället på barnet. Lytet ifråga såg verkligen ut bra likt ett halvstekt ägg och var placerat på kinden. De sålunda hoptiggda ingredienserna voro bl.a. fläsk, smör, 1 ägg, mjöl, salt, mjölk, socker etc. Det var tydligen ändå inte "det rätta", ty barnet slapp inte sitt lyte. Och som det dessutom var allmänt kient, dog det snart från alltihop. Att märka är emellertid att föräldrarna förut sökt leg. läkare både i Åseda, Växiö och Vetlanda. Men dessa hade emellertid inte heller kunnat bota flickan.

I Allmundsryd skulle man vid "steklyte"(utslag som har sin grund vid stekning; modern har bränt sig eller blivit förargad över en misslyckad stek eller dylikt) stjåla stekflott, helst vid en begravning eller om detta ej lämpade sig,

87.
2893

87

stjåla en bit fläsk och själv steka samt därmed smörja lytet. Det kunde alltså inträffa en scen enligt följande: En kvinna (moder vanligtvis) kommer in i smyg i köket, säger ingenting (om hon inte lyckas komma in alldeles obemärkt), tar en klick flott (se ovan!) och försvinner. "Vå ä de me henne. Ha hon blett toset?" - "Åh, henna heå(däke) haa lyte, så de va nock fö de."

Eller också i senare fallet, följande varning. Om du tror ella fau såj, att du blett au me en liten bit fläsk, så ska du inte bry de om'et. Strax därefter var "ena fläskasåppe"(skiva) mycket riktigt stulen.

Min far berättar. En man hade haft fallande-sjukan länge; var på en auktion och fick ett anfall just vid auktionstillfället. En äldre kvinna släpade resolut den sjuke över en dörrtröskel, fick upp munnen på karn och - lät sitt vatten i munnen på honom uta att det ringaste låta sig genera av de närvarande. Sedan den betan var mannen fri från sitt onda. Såväl mannen som kvinnan och platsen nämngivna och far själv var med ibland auktionsfolket.

En kvinna här i Blådinge berättar: När hon "var med" sin flicka, träffade hon ofta en grannkvinna, som var rödhårig. Detta såg hon alltid med en egendomlig och för henne själv rent oförklarlig känsla av förargelse. Flickan blev rödhårig, fast det inte finns en enda i föräldrarnas släkt, som är

88
2893

88

det. Sedan har hon "försett" sig på flickan, så att de yngre syskonen "blett röhutade mest allihop".

En annan gammal kvinna berättar om en "here", som i många år haft "pajngkakelyte"(också från Blädinge). Såg ut som rester av pannkaka (en slags pudding egentligen) och var om hela kroppen. Botades med att grädda en dyl. kaka samt smordes på ny,nä eller prim(m). Och han blev alldeles ren.

89.
2893

89

90.
2893

90

Villappaskot eller -skåt.

Utom vad jag nämnde i förra brevet kan jag här ge Er en formel från Allmundryd och Kalvsvik, ty Magnus Danielsson, som formeln stammar från, var bördig från Kalvsvik och född omkr. 1820-25, tror jag. Alltså: Ja skjuter, ja skjuter. - Vå skjuter du för? - Ja skjuter för villappaskåt, jordskåt och trollskåt och alla sorters nie(nio) skåt. (Pang!)

Göta Botel, här nämnd förut, berättade om en gubbe, som "kunne" hugga bort "knarren". Gubben hade ett verktyg "Knarren". "som ena lilla hacke". Formeln var: Ja hugger, ja hugger. - Vå hugger du för(få'å)? - Ja hugger för serren och sarren och knarren, varvid gubben liksom högg itakt med formeln tre gånger mot det sjuka knäet. Knarren bestod nämligen av att knäet blev stelt och knarrade, när den sjuke sökte rätta eller böja benet.

Magnus Danielssons (se ovan!) villappabössa, "ena nöklabössa" bara men mycket använd, torde kunna anskaffas, om Ni önskar.

Och med detta får Ni nöjas denna gång. Möjligen återkommer jag någon gång, om andan faller på, och tiden medger. Jag har här och till Lektor Rosén som synes hänsynslöst blottat en hel del och även nämnt en del namn. Dessa torde icke böra offentliggöras (utom möjligen med beteckningar t.ex. initialer e.d.) ifall Ni anser något ur mina uppteckningar värt att offentliggöras.

2893

91

2893

92

Mana orm.

Sedan papperet räcker, en formel (av enklare slag-
et) för manande av orm: Man tog en stake (stör), spottade på den
stötte den tre gånger i marken, där man ville slå ormen, i takt
med formeln: "Möt mig här (☉) din tusan den (☉) inom fem minuter
än (☉)!" Man avlägsnade sig, kom tillbaka om en stund, och då
var "bosen" där.

"Trolla/Nessen" (namnet efter trollabackarna,
där N. bodde), som praktiserat metoden fick visserligen bukt med
ormen, men "han va så haura som en träbit."

Insamlad
Mineral. & Allb.
Almundsbygd o. Blädinge
sept. 1930

Uppf. av Johanen Th.
från i Almundsbygd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2893^{93.}

93

Thomasmässenatt.

Sedan jag skrivit och avslutat de här
historierna, talade jag med en mjölnare, Gustaf Johansson (? för
tillnamnet) i Lisebro, Oby, Blädinge. Han gav mig en historia
från Bergs socken. Alltså:

Johan i Ingelstorps kvarn under Bergs
herregård var en Thomasnatt sysselsatt som vanligt med att mala.
Mycket mald, så han måste mala även om nätterna. Han visste väl,
att det ej gick för sig att mala Thome-natt, ty det var gammalt
och känt, men hade i malbrädskan - glömt att det var "Thomasmäs-
se". Han hade lagt sig och slumrat till ett grand, medan säcken
"gick" i kvarnen men vaknade snart vid att kvarnen - stod alldeles
stilla! Och för fullt pådrag! Då förstod han att det måste vara
"Thomas" och erinrade sig nu detta. Och nu gjorde han det enda,

Skriv endast på denna sida!

som för honom var rädligt att göra - han stängde av kvarnen och gav vattnet fritt lopp. Sen väntade han en stund, varefter han drog på igen. Och då gick det som förut normalt och obehindrat. (Berättat för sagde Gustaf av Karl Johansson i Ingelstorp, son till Johan. Händelsen skulle ha tilldragit sig omkring 1890-1900).

Här måste jag göra en anmärkning. Som synes är det här fråga om Thomenatt. Det pointerade Gustaf och det hade han alltid hört och från andra håll, men han mindes inte för tillfället åtminstone något så konkret fall som just detta. Jag har dock bestämt för mig, att min möllare sade Lussenatt. (Min möllare hette Petter, gemenligen kallad Peter Sigg, vid Siggaboda kvarn på gränsen mellan Härlunda och Allmundsryd.) Har också för mig, att man där nere även i övrigt talade om Lussenatten som tiden för här äsyftade trolltyg. Möjligen kan ju vara, att man haft litet olika dagar, förväxlat Thomas och Lucia, möjligt kan ju också vara - fast jag har svårt att tro det - att jag misstagit mig på dagarna. Gustaf Möllare i Lisebro höll emellertid starkt på Thomas, ty, sade han, Thomas är vattuman. Det var utom tvivel.

Alltnog lite kinkigt att mala före jul var det tydligen.

94
2893

94

Lussenatt.

95.
2893

95

Årsgång.

Om årsgång berättade samma sagesman, Gustaf, att i Tolg socken, där han är barnfödd, berättades detta på följande sätt.

Den, som gick årsgång skulle ha en psalmbok under ena föten och kortlek (spelkort) under den andra. Så utrustad skulle han först bege sig till kyrkan och gå runt denna, sedan till de byar han ville, och då, när han gick över ägorna, såg han "årsgången" (den blivande grödan) och tittande in i fönstren såg han, vad som skulle hända i de olika gårdarna eller stugorna. Den, som började gå årsgång, tvingades av mystiska makter att hålla på därmed jul efter jul. Punkt. Någon "gloso" eller "glose" "Gloso" i någon form, hade han, egendomligt nog, inte hört talas om.

Nötlekar.

Nötalek i Allmundsryd: Se i början "bo-by"! Man tog ett antal nötter och så sa man till motspelaren - spelarna: "Boby". Den (dessa) svarade: "Bomé". Den förre frågade: "Ho (huru) maunga(många)?" (I dyl. fall har man i Allmundsryd m.fl. socknar a som i hat,mat. I Kalvsvik däremot a som i Kalmar.) Nå, sedan gissade och räknade man. Gissade man rätt, vann man alla nötterna, som fanns i handen. Gissade man fel, fick man betala skillnaden, antingen man nu gissat för högt eller för lågt. Dyl. nötalek förekommer ännu.

Ett annat sätt: Nötarinna.- På dig vill jag vinna. - Ho maunga ä de som springa?. Gissning och räkning som förut.

Nå, det får väl vara nu med det här. Om

Skriv endast på denna sida!

Småland.
Blådinge sn.

emellertid ni ~~XXXXX~~ önskar, skulle jag kunna återkomma med lite smått och gott men då mera i allmänhet och ej precis knutet till eller omkring julen.

En tredje kan tilläggas:

Nötla gunne. - Ack, om jag vunne. - Vilket är mest anten oan ella unne? (ovan eller under). Man höll händerna ovanpå varann och med olika mängd nötter i.

En fjärde var ett läggspel med t.ex.

36 rutor i. En ruta tom, de övriga med nötter. Det gällde att kunna plocka upp alla nötterna men lyfta blott över en linje, ej över kors.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

97.
2893

97